

Längtan och flykt

Svartkatt

2021-06-09

Anarchist Archive

anarchist-archive.org · anarchist-archive@riseup.net

Längtan är en förunderlig känsla. Den är lika universell som mångbottnad. Alla längtar vi bort från något. Det kan vara plats, relationer, minnen, eller till och med något som är svårt att definiera. För vissa är längtan bara något som kommer upp till ytan då och då, för andra slår den under långa tidsperioder ut alla andra känslor, som en storm vars styrka dränker alla andra ljud och upplevelser. Det sägs ibland att det inte är ett friskhetsstecken att vara välanpassad till ett sjukt samhälle. Betyder det att vår längtan, i ett samhälle dominerat av staten och kapitalismen, också kan vara politisk? Och om längtan är känslan, vad är då motsvarande praktik? Går det att tala om en slags... flykt?

I filmen *Nomadland* spelar fantastiska Frances McDormand en änka i 60-års åldern som ger sig ut på en till synes ändlös roadtrip efter att arbetsplatsen där hon länge arbetat läggs ner i spåren av finanskrisen, vilket leder till att hela samhället där hon länge bott går under. Vad som följer är en lång rad möten med delar av USAs magiska natur, såväl som med olika karaktärer som ratats eller slungat sig själva ut ur normsamhället – nomaderna. Det är en oerhört vacker resa, fylld av sorg såväl som glädje, samt både ensamhet och gemenskap.

Filmerna är producerad och redigerad på ett sätt som i stor utsträckning får den att framstå som en dokumentär, men har ändå vissa gemensamma drag med tidigare filmer som exempelvis *Into the Wild*, där en ung man vid namn Chris ger sig ut på egen hand. Men där Chris är en ung ”thrill seeker”, på väg mot den ultimata vildmarksupplevelsen, är *Nomadlands* huvudrollsinnehavare, Fern, en person i färd med att återupptäcka och återuppylla en mindre extrem men minst lika djup längtan efter vidderna, efter rörelse, och efter en slags frihet som är sällsynt och svåråtgångad, även – eller kanske framför allt – i ”*The Land of the Free*”.

Det finns ett underförstått antagande i dagens samhälle att den som inte välanpassad är i någon slags knipa. Det stämmer i och för sig ofta, men det är inte nödvändigtvis alltid så att en person faller utanför normsamhällets ramar på grund av underliggande problematik, utan det kan tvärtom vara vägran att vara en del av de normer som tas för givna som skapar problemen till att börja med. På så sätt får vi en hel skala av längtan och flykt: Från de som längtar bort och därför straffas ut av samhället, och de som straffas ut av samhället och därför längtar till något annat.

I en scen i filmen *Nomadland* möter Fern en bekant kvinna och dennas barn. Kvinnan frågar om Fern fortfarande bor i sin skåpbil, och säger att det finns plats i deras hus om hon behöver någonstans att bo, synligt oroad över Ferns situation. Fern står på sig, och säger att hon är okej. När mamman gått stannar ett av barnen kvar, och frågar:

”*Min mamma säger att du är hemlös, är det sant?*”

Varpå Fern svarar:

”*Nej, jag är inte hemlös, jag är bara... huslös. Inte samma sak, eller hur?*”

Den här distinktionen hade jag redan stött på innan, inte minst när jag under en

tid bodde i Oakland. Det finns nog få platser i världen som genomgår en så intensiv och brutal gentrifieringsprocess som området East Bay i Kalifornien. I San Francisco är gentrifieringen nästan fullbordad, där har vanliga människor inte råd att bo, men Oakland är fortfarande en så kallad urban front. Och att detta för tankarna till ett krig är inte speciellt långsökt.

Desperation, fattigdom och våld hörde till vardagen, och redan efter några dagar hade det skett ett väpnat rånförsök precis utanför vår ytterdörr. Samtidigt var varje skrymsle under de mångtaliga motorvägsbroarna fullt med tält, som bildade de största tältstäder jag någonsin sett med egna ögon. Framför allt var det svarta som i många fall bott i området i generationer, som trängts ut ur sina bostäder på grund av de skenande hyrorna. I de här kvarteren var det inte ovanligt se fattiga svarta gå nerför gatan med sina ägodelar i en kundvagn, i princip sida vid sida med hippa techarbetare på elcykel på väg till eller från jobb på nåt av East Bays många IT-företag.

De människor i området som organiserade kring bostadssituationen var tydliga med att skilja på begreppen hemlös (homeless) och huslös (houseless eller unhoused), och insisterade på att de jobbade med problemen kring huslöshet, inte hemlöshet. Hem, det saknade nämligen inte de här personerna – de var där de borde vara hemma, men hade trängts ut ur sina bostäder. Det här var viktigt för att belysa att det som skedde var ett konkret och systematiskt frångående av något som dessa människor länge haft, men förmedlar också indirekt något annat. Att ett hem inte bara – eller kanske ens främst – är en plats eller en byggnad, utan kanske något som en bär med sig, ett rum i ens hjärta som en fyller med platser, relationer och minnen.

Liknande teman lyfts i det storybaserade dataspelet *Life is Strange 2* som jag spelat nyligen, där de två bröderna Sean, 16 och Daniel, 9, tvingas ut på en färd genom USA på grund av oerhört traumatiserande omständigheter, och upplever allt från tågurfande hippies, rasistiska butiksägare, camping i norra Kaliforniens makalösa redwoodskogar, till Arizonas vidder och landskap i ett självständigt och isolerat community, byggt av husbilar och skrot, med det passande namnet *Away*.

På alla dessa platser bär människorna som bebor dem med sig sorger och livstrauman, som ofta fått dem att omvärdera vad som är viktigt i livet. Men är de egentligen så annorlunda än andra människor, de som är kvar i samhället som dessa nomader eller outcasts lämnat? Snarare är det kanske just en sorts längtan som förenar dem alla. En längtan efter flykt, bort från något eller till något. Ibland är det en nyfunnen längtan som uppstått just i att möta någon slags livskris, men i andra fall har känslan alltid funnits där, kanske till och med begravts, för att till slut ändå vinna och bli oemotståndligt stark. Andra kanske uthärdar, låter den passera, eller dämpar den på andra sätt. Kanske skaffar de familj, hus, bil, hund, och går sedan ut på den där lilla promenaden ner till vägen på kvällen och hatar sig själva och sitt mörker, för att parafrasera huvudpersonen i filmen *Farväl Falkenberg*.

I en annan av många känslofyllda scener ur filmen *Nomadland* berättar en kvinna om en arbetskamrat som dog precis innan pensionen på grund av njursvikt. Han hade köpt en båt, men den hann inte komma längre än till hans garageuppfart. Han fick aldrig chansen att använda den. Bland det sista han sa till henne innan han dog var *"ödsla ingen tid, ödsla ingen tid"*, och hon tog ut förtidspension så fort hon kunde efter hans död. *"Jag ville inte att min segelbåt skulle stå på uppfarten när jag dog"*, sade hon en kväll runt lägerelden. *"Och det är den inte"*, tillägger hon med en tår i ögat, *"min segelbåt är här ute i öknen"*.

Jag tror inte att sammankopplandet av längtan med en politisk aspekt nedvärderar våra känslor eller vår politik. Tvärtom tror jag att de stärker varandra. Liksom insikten att den eventuella flykten tar olika former beroende på olika människors förutsättningar. Idag pratas det mycket om att det är bråttom att förändra samhället på grund av den skenande klimatkrisen, och det är helt sant. Men det problemet kan i sig självt kännas så stort, abstrakt och oöverkomligt att det snarare leder till apati och depression.

Men det finns också en annan anledning att skynda, att aktivt börja fly och inte låta båten stå kvar på uppfarten. Motståndet mot det totaliserande system vi lever i, som håller oss gisslan och samtidigt förstör ekosystemet, finns redan i varje vrå, det består redan ofrånkomligen i många avseenden av livet självt. Insikten om att vår flykt redan pågår kan ge flykten ännu mer vind i seglen. Istället för att vara hopplös och deprimerande så kan flykten och kampen ge oss mening, glädje och en skyt av den framtid som den själv kan hjälpa till att skapa. Och kanske framförallt, kan allt detta leda till insikten att det aldrig är för tidigt eller för sent att börja organisera den.

olika sociala omstruktureringar, kan dessa exilrum plötsligt bli en del av en öppen historietekstivning, och ta steget från att vara frön, till att börja växa.

Istället för att tänka oss den här flykten som också en flykt från kamp, kan den tvärtom ses som en intensifiering av kamp, ju mer av våra relationer och materiella behov som vi kan föra ut från under statens långa arm och kapitalets omånskliga logik, desto svagare blir deras makt över oss. Det är inte svårt att tänka sig att människor som exempelvis kollektivt ser till att bli helt eller delvis självförsörjande på mat, inte är lika beroende av löngarbete eller marknadslogik för sin fortlevnad. Och i tider av kris kan sådana kollektiva lösningar gå från att vara en slags vardaglig ömsesidig hjälp till att utgöra grunden för radikal social förändring.

Det utopiska för också in en slags optimism, som motvikt mot den nedslående tanken på hur staten och kapitalismen är en ofrånkomlig allomfattande totalitet. Istället, närmast tvärtom, ser vi att systemet vilar på en grund av sociala förhållanden som står helt i strid med dess logik, och att dessa förhållanden inte bara är ett frö för en utopisk framtid, utan att statens och kapitalets processer av införlivande alltid är ofullständiga, hela tiden frustreras, är gradvisa, och i slutändan reversibla.

När vi längtar bort, vare sig vi gör det i tysthet mitt i vår vardag, vare sig det är genom en långtansfull blick ut genom lägenhetsfönstret i vårt kvarter, eller om det är från en landsväg på en resa utan slut, vid en tillfällig lägerplats, i ett kollektiv, i ensamhet, i en replokal eller på ett politiskt möte, så är det kanske inte bara en känsla som kapitalismen skapat, utan något som uppstår när kapitalismen möter oss som varsel vars finaste impulser och relationer bygger på en helt motstridig logik, som bygger på benägenheter som fanns innan kapitalismen, och som kommer finnas kvar efter den.

Och den här längtan samt dess medföljande praktiska flykt är inte heller något som främst beror en relativt privilegierad medelklass som har möjlighet att i nå- gon mån realisera eller reflektera över den. Den är också realiserad i de informella ekonomier som miljonärs människor redan är involverade i på systemets marginal. Ställen som El Alto i Bolivia, i kakastäderna eller slum i länder som Etiopien, Chad, Afghanistan eller Nepal. I städer som Bombay, Mexico City eller Dhaka. I områ- den som Chiapas eller Rojava och bland en hel uppsjö andra ursprungsfolk runtom i världen. Det finns spår av den i La Zad i Frankrike, i varje ockupation eller au- tonom zon, i fältlägren i Oakland, i självförsörjande jordbruk på Sveriges landsbyg- d, i fororten, samt bland de frivilliga nomaderna på USAs vidder. Denna flykt realiseras också varje gång statens fula tryne för ett ögonblick sopas bort av en storm eller någon annan katastrof, och varornas och konkurrensens logik ersätts av produktionen av välmående, sociala relationer och ömsesidig hjälp.

Antropologen och aktivisten David Graeber brukade säga att revolutionära gemenskaper alltid inbegriper en underförstådd allians mellan de minst alienerade och de mest förtryckta. Och vad är det konkret som förenar alla dessa i praktiken om inte just olika former av flykt?

I de olika berättelser jag nämnt finns det ibland en kritisk punkt då huvudperso- nen efter en tids nomadiv träffar människor som hen klickar med, och ställs kanske inför möjligheten att avbryta nomadlivet på grund av nya förutsättningar. Ofta väl- jer personerna i det här fallet att till slut fortsätta nomadlivet, även om de ibland slår sig till ro igen. Jag tror att det här ställer en intressant fråga om oss och om samhället. Är denna längtan efter frihet och autenticitet bara ett resultat av om- ständigheter, eller något mer? Är det här bara personer som, likt bråte i en orkan, slits loss och virvar runt, som en pusselbit som innerst inne ändå drömmar om att hamna på sin fördefinierade plats?

Jag tror att det handlar om en genuin längtan, och inte så mycket om att hitta den där platsen i pusslet som om en vilja att skapa den på egna premisser. Nomad- landet behöver därför inte heller ses som en gemenskap främst grundad på olyckliga omständigheter, utan på samma längtan, samma utanförskap, ofta lika mycket *trots*, som på grund av, hur det övriga samhället ser ut. Livet på de här platserna, i denna rörelse och i dessa gemenskaper, visar plötsligt en glimt av någonting annat, som bryter mot nästan alla konventioner och laddar uttrycket utanförskap med en del positivt, nästan utopiskt, innehåll.

Samtidigt rör det sig inte heller om en total isolationism, utan om en slags skör balansgång. Ofta porträtteras såväl historiska utopiska projekt som nutida "utan- förskapsprojekt" som totalt världsträvande och naiva, men som en av personerna i det lilla samhället Away säger:

"Inte ens här går det att fly undan verkligheten. Vi lever bara lite vid sidan av den."

Om vi slutar avfärda den här utsidan som nativ, eller omöjlig, om vi slutar igno- era vår längtan, utan omfamnar och undersöker den ärligt och öppet, så kanske vi hittar något som kan ge oss en skytt av andra världar. Det är idag rätt vanligt att se samhällsutvecklingen på ett sätt som får folk att längta tillbaka till en slags ideal välfärdsstat under efterkrigstiden. Men jag tror att det här är ett sätt att vinklippa vår längtan, dels för att bilden är rosaskimrande och inte beskriver en verklighet som någonsin funnits, dels att den ändå är ofrånkomligen förörod, och dels för att den aldrig egentligen kunde uppfylla våra behov.

Det betyder inte att människor som lever i oerhört utsatta situationer ska börja ropa efter en abstrakt revolution eller drömma sig bort till ett nomadiv, utan, för att ta konkreta exempel från nämda Oakland och dess närområde, exempelvis byg- ga ockupationsrörelser som kan ta tillbaka hus, som Moms 4 Housing, bygga små egna oaser mitt i eländet, som Cob and Wood, eller omvärldande institutioner som Berkeley Free Clinic. Jag tror att vi istället för att planera vårt motstånd baserat på vad staten och kapitalet tagit ifrån oss under historiens gång, behövs planera en flykt utifrån det som staten och kapitalet *aldrig kunde ge oss* till att börja med, och söka lösningarna hos oss själva, genom att underminera makten istället för att be- den om saker. Då kanske vi märker att flykten från skitsamhället inte nödvändigtvis försvagar, utan tvärtom stärker vår kamp i och mot det.

En person som funderat mycket på det här med utanförskap och flykt från ett akademiskt perspektiv är sociologen, antropologen, författaren och anarkisten Andrej Grubačić. Han skrev för några år sedan boken *Living at the Edges of Capitalism – Adventures in Exile and Mutual Aid*. I boken diskuterar Grubačić bland annat något som han kallar för exilrum (exilic spaces). Exilrum är, enligt Grubačić, en slags platser av koncentrerad ömsesidig hjälp, som organiseras relativt autonomt, och till stor del utanför staters regleringsförsök såväl som kapitalismens logik.

Historiskt har det förstås funnits mycket stora områden runtom i världen som varken stater eller kapitalet förmått att införliva, även om dessa blir allt färre. Men Grubačić menar att dessa exilrum inte bara, eller idag ens främst, är geografiska, utan också strukturella. Även om det finns exempel som är nära knutna till geografiska områden, som exempelvis Zapatistas i Chiapas, revolutionen i Rojava, eller alla de antistatliga impulserna i det område i Asien som James Scott kallade för Zomia, så är det här i Grubačićs analys inte ett förhållande mellan stater och platser utanför dem – icke-stater – utan snarare en relation mellan systemets totalitet och exilrum som existerar både i och utanför totaliteten på en och samma gång.

Enligt Grubačić finns det ständigt en konfliktfylld relation mellan dessa totaliserande systems försök att tränga in, och ett slags grundläggande materiellt liv, som följer en annan logik, och hela tiden utgör ett motstånd som försvårar, frustrerar och ibland subverterar systemet. Det här kan beskrivas som en slags flykt, och för att poängtera att det här inte bara handlar om geografi, säger Grubačić att *”vi kanske är på flykt i detta nu”*, under en föreläsning om boken.

En annan aspekt av dessa flykters dubbelnatur är att de å ena sidan sker på grund av systemet, men å andra sidan också sker *trots* systemet. Grubačić pratar här om två sorters sociologier. En sociologi av det frånvarande, det som systemet försöker radera ut och osynliggöra, till den grad att vi knappt kan förstå att det finns en utsida, och en annan sociologi av det framväxande, en slags ny värld som redan finns i skalet av den gamla, som bubblar under ytan, och som gör det möjligt för oss att föreställa oss konkreta utopiska framtider om vi kan identifiera dessa bubblande tendenser i nuet.

Grubačić menar vidare att vi behöver förändra hela vår syn på ekonomi – att vi behöver se den i mycket bredare termer än tidigare, bortom produktion, varor och tjänster. Vi behöver istället se ekonomi som produktionen av människor, gemenskaper, natur, intersubjektiva relationer, kollektivt välmående, såväl som kollektiv glädje.

På så sätt kan vi se att när vi rör oss mot systemets marginal – vare sig vi pratar om en svensk förort, en tältstad i Oakland, en ockupation, eller ett nomadsamhälle i Arizona – så skiftar fokus från varuproduktion till produktionen av just dessa sociala värden. Det här är något som uppmärksammades redan på 1800-talet av anarkisten och vetenskapsmannen Peter Kropotkin i boken *Ömsesidig hjälp*, där

han påpekade att distinktionen mellan arbete och lek är något specifikt för det kapitalistiska samhället, och att vi bör främja de impulser som försöker upplösa den uppdelningen.

Här blir det uppenbart att teorier och tanke sätt som bara ser vår aktivitet som ett utslag av statens eller kapitalets olika dragningskrafter inte lyckas se bortom skynket bakom vilket *”det frånvarandes sociologi”* döljs. Dessa teorier kan därför varken förstå helt varför vi gör vissa saker, tänka sig alternativ som på riktigt pekar bortom staten och kapitalet, eller identifiera sådan aktivitet där den redan sker på mindre skala. Med andra ord: För den som bara ser människor som en klass, som agerar utifrån de belöningar eller bestraffningar – klassintressen – som det rådande systemet erbjuder, blir det mycket svårt att förklara en hel del väldigt vanligt mänskligt beteende, och utan att förstå det beteendet, blir det omöjligt att föreställa sig en framtid som bygger på det. Alla potentiella framtider förutsätter redan som utgångspunkt statens och kapitalets logik.

Där exempelvis ortodox marxism i stor utsträckning fokuserar på kapitalismens utveckling och dynamik, var figurer som Marcel Mauss och Peter Kropotkin mer intresserade av kapitalismens ständiga ”utsida”, vilket var oerhört viktigt för att kunna tänka sig någonting bortom den. Till den nästan mekaniska utvecklingen som, på olika sätt, framhövdes av både kapitalismens supportrar och en del av dess motståndare, tillförde sådana idéer ett levande subjekt i ständig konflikt med systemet, och därmed framhövdes också frågor kring hur vi aktivt kan försöka bygga institutioner som är relativt autonoma. Det breddar också vår förståelse av socialism från att nästan enbart utgöras av egendomsförhållanden till att också omfatta en slags historiskt förankrad etik, såväl som hela den reproduktion av människor och mellanmännsliga relationer som staten såväl som kapitalismen ständigt anfäller men samtidigt är beroende av.

På samma sätt som ett inifrån-kapitalismen perspektiv inte ger oss hela bilden, kan vi inte heller begränsa oss till att tolka vår samtid utifrån vår förståelse av historien. Vad vi behöver göra, enligt Grubačić, är att tolka samhället som det är idag, utifrån idéer om en potentiell framtid – idéer vars frön vi redan kan se överallt omkring oss i subversiva sociala relationer. Istället för att se historien som en närmast deterministisk rörelse mellan totala block, feodalism, kapitalism, kommunism, och så vidare, behöver vi se att ömsesidig hjälp, anarki, kommunism, socialistiska aspirationer, eller vad vi nu vill kalla det, redan är här, redan hägrar över vår samtid. Och om vi tar dessa tendenser, och ser vilka möjligheter de medför om vi bygger ett helt samhälle av dem med redan idag existerande tekniker, fylls den gigantiska och växande skillnaden mellan det som är och det som skulle kunna vara med revolutionär sprängkraft.

En annan anledning till att dessa exilrum så sällan identifieras eller teoretiseras, menar Grubačić, är att de är svåra att sätta fingret på och utgör en del av en slags dold historieskrivning. Men under tider av djup ekonomisk eller politisk kris och